DOMSTOLENS DOM (Sjette Afdeling)

19. november 2002 *

I sag C-188/00,

angående en anmodning, som Verwaltungsgericht Karlsruhe (Tyskland) i medfør af artikel 234 EF har indgivet til Domstolen for i den for nævnte ret verserende sag,

Bülent Kurz, født Yüce,

mod

Land Baden-Württemberg,

at opnå en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 2, i afgørelse nr. 1/80 om udvikling af associeringen, som det associeringsråd, der er oprettet ved aftalen om oprettelse af en associering mellem Det Europæiske Økonomiske Fællesskab og Tyrkiet, traf den 19. september 1980,

* Processprog: tysk.

har

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

sammensat af formanden for Anden Afdeling, R. Schintgen (refererende dommer), som fungerende formand for Sjette Afdeling, og dommerne C. Gulmann, V. Skouris, F. Macken og N. Colneric,

generaladvokat: P. Léger

justitssekretær: assisterende justitssekretær H. von Holstein,

efter at der er indgivet skriftlige indlæg af:

— Bülent Kurz, født Yüce, ved Rechtsanwältin I. Krebs

— Land Baden-Württemberg ved I. Behler, som befuldmægtiget

— den tyske regering ved W.-D. Plessing og B. Muttelsee-Schön, som befuldmægtigede

— Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved J. Sack, som befuldmægtiget,

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at der i retsmødet den 21. februar 2002 er afgivet mundtlige indlæg af B. Kurz, født Yüce, af Land Baden-Württemberg og af Kommissionen,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 25. april 2002,

afsagt følgende

Dom

1 Ved kendelse af 22. marts 2000, indgået til Domstolen den 22. maj 2000, har Verwaltungsgericht Karlsruhe i medfør af artikel 234 EF forelagt fem præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 2, i associeringsrådets afgørelse nr. 1/80 af 19. september 1980 om udvikling af associeringen (herefter »afgørelse nr. 1/80«). Associeringsrådet blev oprettet ved aftalen om oprettelse af en associering mellem Det Europæiske Økonomiske Fællesskab og Tyrkiet, som blev undertegnet den 12. september 1963 i Ankara dels af Republikken Tyrkiet, dels af EØF's medlemsstater og Fællesskabet, og som blev indgået, godkendt og bekræftet på Fællesskabets vegne ved Rådets afgørelse 64/732/EØF af 23. december 1963 (*Samling af Aftaler Indgået af De Europæiske Fællesskaber*, bind 3, s. 541).

2 Disse spørgsmål er rejst inden for rammerne af en retssag, der føres mellem Bülent Kurz, født Yüce, der er tyrkisk statsborger, og Land Baden-Württemberg vedrørende sidstnævntes afslag på at meddele sagsøgeren varig opholdstilladelse i Tyskland, idet Land Baden-Württemberg afviste at forlænge hans tidsbegrænsede opholdstilladelse og i stedet traf afgørelse om, at han skulle udvises fra Tyskland.

Afgørelse nr. 1/80

3 Artikel 6 og 7 i afgørelse nr. 1/80 er opført i afgørelsens kapitel II, »Bestemmelser på det sociale område«, i afsnit I, »Beskæftigelsesforhold og arbejdskraftens frie bevægelighed«.

4 Artikel 6, stk. 1, er affattet således:

»Med forbehold af artikel 7 vedrørende familiemedlemmers fri adgang til beskæftigelse har tyrkiske arbejdstagere med tilknytning til det lovlige arbejdsmarked i en bestemt medlemsstat:

— efter at have haft lovlig beskæftigelse i et år, ret til fornyelse af deres arbejdstilladelser i denne medlemsstat hos samme arbejdsgiver, såfremt der er beskæftigelse

— efter at have haft lovlig beskæftigelse i tre år, ret til i denne medlemsstat med forbehold af den fortrinsstilling, som arbejdstagere fra Fællesskabets medlemsstater har, at modtage tilbud om anden beskæftigelse hos en arbejdsgiver efter eget valg, såfremt dette tilbud er afgivet under normale vilkår og er registreret ved den pågældende medlemsstats arbejdsmarkedsmyndigheder

— efter at have haft lovlig beskæftigelse i fire år i den pågældende medlemsstat fri adgang til enhver form for lønnet arbejde efter eget valg.«

5 Artikel 7, stk. 2, i afgørelse nr. 1/80 bestemmer:

»Tyrkiske arbejdstageres børn, der har gennemført en erhvervsuddannelse i værtslandet, kan uafhængigt af varigheden af deres ophold i medlemsstaten modtage ethvert tilbud om beskæftigelse i den pågældende medlemsstat, forudsat at en af forældrene har været lovligt beskæftiget i denne stat i mindst tre år.«

Hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

6 Det fremgår af hovedsagens akter, at Bülent Kurz, der er født i Tyskland i 1977, er et uægteskabeligt barn af en tyrkisk vandrende arbejdstager, Yüce, der lovligt har haft lønnet beskæftigelse i Tyskland mellem 1969 og 1983.

7 Mellem 1978 og 1984 boede han som plejebarn hos ægteparret Kurz, der er tyske statsborgere.

8 I 1984 vendte han tilbage til Tyrkiet med sine forældre inden for rammerne af et hjælpeprogram for hjemvenden.

9 I september 1992 fik Bülent Kurz tilladelse til at vende tilbage til Tyskland med henblik på at gennemføre en faglig uddannelse. Hans visum og de tidsbegrænsede opholdstilladelser (»Aufenthaltsbewilligungen«), han løbende fik udstedt indtil den 15. juli 1997, var forsynet med en påtegning om, at de kun gjaldt uddannelsesformål.

10 Bülent Kurz har i værtsmedlemsstaten fulgt en uddannelse til gas- og vandinstallatør i henhold til en lærekontrakt, der den 16. november 1992 blev indgået mellem ham og Sanitets- og Varmeinstallationsfirmaet Herbert Schultz GmbH (herefter »firmaet Schultz«), der er etableret i Altlußheim (Tyskland).

11 Under denne uddannelse, der fandt sted mellem den 1. oktober 1992 og den 5. maj 1997, har Bülent Kurz fuldt en teoretisk undervisning i en uddannelsesinstitution en til to gange om ugen, og i den resterende tid udførte han lønnet beskæftigelse i firmaet Schultz i form af erhvervspraktik, for hvilket firmaet betalte et månedligt vederlag på 780 DEM for det første år, og henholdsvis 840, 940 og 1 030 DEM for de følgende år.

12 Den 22. februar 1997 bestod Bülent Kurz den praktiske del af den afsluttende eksamen, og han afsluttede som forudsat sin uddannelse den 6. maj 1997 uden dog at have bestået den teoretiske del af eksamenen.

13 Fra 1992 boede han igen hos ægteparret Kurz, der adopterede ham i maj 1998. I overensstemmelse med den gældende nationale lovgivning fik han derved ret til at bære sine adoptivforældres efternavn. Ifølge Verwaltungsgericht Karlsruhe bevirkede adoptionen af Bülent Kurz imidlertid, at slægtsskabsbåndet til hans biologiske familie blev brudt, men han fik ikke herved ret til hverken tysk statsborgerskab eller til permanent opholdstilladelse i Tyskland.

14 Den 7. juli 1997 ansøgte Bülent Kurz om opholdstilladelse (»Aufenthaltserlaubnis«) til ophold af længere varighed i Tyskland og subsidiært om en forlængelse af den tidsbegrænsede opholdstilladelse eller om en opholdstilladelse af humanitære grunde (»Aufenthaltsbefugnis«).

15 Ved afgørelse af 18. august 1998 afslog Landratsamt Rhein-Neckar-Kreis (forvaltningsmyndigheden i Rhein-Neckarkredsen) Bülent Kurz' ansøgning af 7. juli 1997 og pålagde ham at forlade Tyskland inden en måned efter, at han havde modtaget meddelelse om afgørelsen. Efterkom han ikke dette pålæg, ville han blive udsendt.

16 Bülent Kurz klagede over denne afgørelse og anmodede desuden om, at hans klage blev tillagt opsættende virkning.

17 Hans anmodning blev afslået den 19. november 1998, og Bülent Kurz blev udvist til Tyrkiet den 20. januar 1999.

18 Den 16. juni 1999 afviste Regierungspräsidium Karlsruhe at give Bülent Kurz medhold i hans klage med den begrundelse, at Bülent Kurz ikke opfyldte betingelserne i artikel 6 og artikel 7, stk. 2, i afgørelse nr. 1/80. Han havde under sin faglige uddannelse ikke haft tilknytning til det lovlige arbejdsmarked i artikel 6, stk. 1's forstand, idet han kun havde opnået en tidsbegrænset opholdstilladelse til gennemførelse af denne uddannelse. Desuden mistede han sin status som barn af en tyrkisk arbejdstager, da han blev adopteret af tyske statsborgere. Han har ikke fuldført sin faglige uddannelse i værtsmedlemsstaten, da han ikke har bestået alle prøverne i forbindelse med den endelige eksamen, og hans biologiske far havde endeligt forladt Tyskland på det tidspunkt, hvor Bülent Kurz påbegyndte sin uddannelse.

19 Til støtte for den sag, som Bülent Kurz har anlagt ved Verwaltungsgericht Karlsruhe til prøvelse af denne afgørelse, har han gjort gældende, at han i medfør af artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 2, i afgørelse nr. 1/80 har krav på opholdstilladelse i Tyskland. Han har ligeledes anført, at han den 20. november 1998 modtog et tilbud om beskæftigelse fra en virksomhed i Mannheim (Tyskland), men det har ikke været muligt for ham at tiltræde denne stilling, da han ikke er i besiddelse af den arbejds- og opholdstilladelse, der kræves.

20 Den 20. november 1999 modtog Bülent Kurz et svendebrev fra Handwerkskammer Mannheim, efter at prøveudvalget var rejst til Istanbul, for at han kunne aflægge den teoretiske del af den afsluttende eksamen dér.

21 Ifølge Verwaltungsgericht Karlsruhe er Regierungspräsidium Karlsruhes afgørelse af 16. juni 1999 i overensstemmelse med reglerne i Ausländergesetz (den tyske

udlændingelov). Det skal dog efterprøves, om Bülent Kurz har krav på opholdstilladelse i henhold til artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 2, i afgørelse nr. 1/80.

22 I den anledning har den forelæggende ret rejst det spørgsmål, om Bülent Kurz opfylder alle de betingelser, hovedsageligt i henhold til afgørelsens artikel 6, stk. 1, subsidiært i artikel 7, stk. 2.

23 For det tilfælde, at Bülent Kurz kan støtte ret på afgørelse nr. 1/80, er retten af den opfattelse, at der opstår et yderligere problem i relation til § 8, stk. 2, i Ausländergesetz, der har følgende ordlyd:

»En udlænding, der er udvist eller udsendt, kan ikke genindrejse i Tyskland og opholde sig dér. Han kan heller ikke opnå opholdstilladelse, selv om han opfylder lovens betingelser for at opnå et sådant. De i første og andet punktum nævnte virkninger kan i almindelighed efter ansøgning gøres tidsbegrænsede. Fristen løber fra udrejsen.«

24 Den forelæggende ret finder, at der således skal tages stilling til spørgsmålet om, hvorvidt det er i overensstemmelse med artikel 6 og artikel 7, stk. 2, i afgørelse nr. 1/80, at den i foregående præmis omtalte nationale bestemmelse er til hinder for meddelelse af opholdstilladelse, når udsendelsen ikke er blevet gjort tidsbegrænset.

25 Da Verwaltungsgericht Karlsruhe under disse omstændigheder fandt, at en fortolkning af fællesskabsretten var nødvendig for at afgøre sagen, besluttede retten at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Opfylder en tyrkisk statsborger, der med de kompetente udlændingemyndigheders tilladelse er indrejst på et visum fra et generalkonsulat med påtegning »kun gyldigt til uddannelse«, og som i tiden derefter inden for rammerne af uddannelsen hos en bestemt arbejdsgiver havde en formålsbetinget, tidsbegrænset opholdstilladelse, betingelserne i artikel 6, stk. 1, andet eller tredje led, i associeringsrådet[...]s afgørelse nr. 1/80 [...], når han i perioden 1. oktober 1992 — 5. maj 1997 var i det tilsvarende uddannelsesforløb og modtog et månedligt uddannelsesvederlag herfor?

2) Opfylder en tyrkisk statsborger, der er biologisk barn af en tyrkisk, tidligere arbejdstager i værtslandet, betingelserne i artikel 7, stk. 2, i associeringsrådet[...]s afgørelse nr. 1/80 [...], når han som voksen blev adopteret af tyske statsborgere på de betingelser, der gælder for adoption af mindreårige, og familieforholdet til hans biologiske forældre dermed er blevet ophævet? Er det for så vidt tilstrækkeligt, at han var barn af tyrkiske arbejdstagere på tidspunktet for forældrenes lovlige beskæftigelse og tidspunktet for påbegyndelsen af uddannelsen?

3) Opfylder en tyrkisk statsborger betingelserne i artikel 7, stk. 2, i associeringsrådet[...]s afgørelse nr. 1/80 [...], når han otte år efter, at han udrejste sammen med sine forældre, der dengang udrejste endeligt fra værtslandet, på ny indrejser (uden forældre) for at påbegynde en uddannelse?

4) Opfylder en tyrkisk statsborger betingelserne i artikel 7, stk. 2, i associeringsrådet[...]s afgørelse nr. 1/80 [...], når han aflægger den afsluttende eksamen i hjemstaten for den dér tilrejste eksamenskommission og ikke aflægger den i værtslandet?

5) Er det i overensstemmelse med bestemmelserne i artikel 6 eller artikel 7, stk. 2, i associeringsrådet[...]s afgørelse nr. 1/80 [...], at der som følge af en udvisning skal nægtes opholdstilladelse i medfør af udelukkelsesbestemmelsen i Ausländergesetz' § 8, stk. 2, indtil udvisningens virkninger efter ansøgning bliver tidsmæssigt begrænset?«

Første spørgsmål

26 Med henblik på besvarelse af dette spørgsmål bemærkes for det første, at Domstolen siden dommen af 20. september 1990, Sevince (sag C-192/89, Sml. I, s. 3461, præmis 26), har haft den praksis, at artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80 har direkte virkning i medlemsstaterne, således at tyrkiske statsborgere, som opfylder betingelserne deri, direkte kan gøre de rettigheder gældende, som bestemmelsens tre led gradvist giver dem i forhold til beskæftigelsens varighed i værtsmedlemsstaten (jf. bl.a. dom af 26.11.1998, sag C-1/97, Birden, Sml. I, s. 7747, præmis 19).

27 For det andet er det også Domstolens faste praksis, at de rettigheder, som den nævnte bestemmelse giver den tyrkiske arbejdstager med hensyn til beskæftigelse, uundgåeligt indebærer, at arbejdstageren i det mindste har opholdsret, da retten til adgang til arbejdsmarkedet og til beskæftigelse ellers ville være helt illusorisk (jf. bl.a. Birden-dommen, præmis 20).

28 Det bemærkes for det tredje, at det af ordlyden af artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80 fremgår, at bestemmelsen forudsætter, at der er tale om en tyrkisk arbejdstager på en medlemsstats område, men at denne har tilknytning til værtsmedlemsstatens lovlige arbejdsmarked, og at han dér har haft lovlig beskæftigelse af en bestemt varighed (Birden-dommen, præmis 21).

29 For at kunne give den forelæggende ret et nyttigt svar skal nedenstående tre begreber belyses successivt.

Begrebet arbejdstager

30 Med hensyn til det første af disse begreber skal det straks bemærkes, at Domstolen i en fast praksis har udtalt, at det af ordlyden af artikel 12 i associeringsaftalen EØF-Tyrkiet af 12. september 1963 og af artikel 36 i den til aftalen knyttede tillægsprotokol, der er undertegnet den 23. november 1970 og indgået ved Rådets forordning (EØF) nr. 2760/72 af 19. december 1972 (*Samling af Aftaler Indgået af De Europæiske Fællesskaber*, bind 3, s. 581), samt af formålet med afgørelse nr. 1/80 må udledes, at principperne i henhold til EF-traktatens artikel 48 og 49 (efter ændring nu artikel 39 EF og 40 EF) og EF-traktatens artikel 50 (nu artikel 41 EF) i videst muligt omfang skal overføres på tyrkiske arbejdstagere, der har opnået en af de i afgørelsen anførte rettigheder (jf. i denne retning bl.a. dom af 6.6.1995, sag C-434/93, Bozkurt, Sml. I, s. 1475, præmis 14, 19 og 20, af 23.1.1997, sag C-171/95, Tetik, Sml. I, s. 329, præmis 20 og 28, samt Birden-dommen, præmis 23, og af 10.2.2000, sag C-340/97, Nazli, Sml. I, s. 957, præmis 50-55).

31 Følgelig må fortolkningen af begrebet arbejdstager i fællesskabsretten være udgangspunktet ved fastlæggelsen af rækkevidden af det samme begreb, som er anvendt i artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80.

32 Det bemærkes herved, at arbejdstagerbegrebet ifølge fast praksis er et fællesskabsretligt begreb, som ikke må fortolkes restriktivt. Begrebet må defineres på grundlag af objektive kriterier, som karakteriserer rettigheder og pligter i de pågældende personers arbejdsforhold. For at kunne betragtes som arbejdstager skal den pågældende udøve en faktisk og reel beskæftigelse, hvorved der skal ses bort fra en beskæftigelse af så ringe omfang, at den fremtræder som et rent marginalt supplement. Det væsentligste kendetegn ved et arbejdsforhold er, at en

person i en vis periode præsterer ydelser mod vederlag for en anden og efter dennes anvisninger. Derimod er spørgsmålet om, hvorvidt arbejdsforholdet efter national ret har en sui generis-karakter, ligesom i øvrigt spørgsmålet om den pågældendes større eller mindre produktivitet eller spørgsmålet om, hvorledes midlerne til at sikre aflønningen tilvejebringes eller den begrænsede størrelse af denne aflønning, ikke afgørende for arbejdstagerbegrebet i fællesskabsrettens forstand (jf. med hensyn til traktatens artikel 48 bl.a. dom af 3.7.1986, sag 66/85, Lawrie-Blum, Sml. s. 2121, præmis 16 og 17, af 21.6.1988, sag 197/86, Brown, Sml. s. 3205, præmis 21, af 31.5.1989, sag 344/87, Bettray, Sml. s. 1621, præmis 15 og 16, domme af 26.2.1992, sag C-357/89, Raulin, Sml. I, s. 1027, præmis 10, og sag C-3/90, Bernini, Sml. I, s. 1071, præmis 14-17, samt med hensyn til artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80 domme af 30.9.1997, sag C-36/96, Günaydin, Sml. I, s. 5143, præmis 31, og sag C-98/96, Ertanir, Sml. I, s. 5179, præmis 43, samt Birden-dommen, præmis 25 og 28).

33 Hvad nærmere angår en aktivitet, der som i hovedsagen er blevet gennemført inden for rammerne af en faglig uddannelse, har Domstolen fastslået, at en person, der gennemgår en læretid i et fag, som kan betragtes som en praktisk forberedelse til selve udøvelsen af det pågældende fag, må betragtes som en arbejdstager, når disse perioder gennemføres under de vilkår, der gælder for en lønnet og faktisk beskæftigelse. Domstolen har præciseret, at det herved ikke gør nogen forskel, at den pågældendes produktivitet er lav, at han ikke udfører et fuldtidsarbejde, men kun arbejder nogle få timer om ugen, og at han derfor kun oppebærer en lille løn (jf. i denne retning bl.a. Lawrie-Blum-dommen, præmis 19-21, og Bernini-dommen præmis 15 og 16).

34 Det følger heraf, at enhver person, der — selv inden for rammerne af en faglig uddannelse og uanset dennes retlige rammer — udøver en faktisk og reel beskæftigelse for en arbejdsgiver efter dennes anvisninger, og som i den anledning oppebærer løn, der fremstår som vederlag for denne beskæftigelse, må anses for at være arbejdstager i fællesskabsretlig forstand.

35 Det fremgår af sagen, at Bülent Kurz mellem den 1. oktober 1992 og den 5. maj 1997 til fordel for firmaet Schultz og efter dettes anvisninger udøvede en faktisk og reel beskæftigelse, hvorved han som vederlag oppebar en månedlig aflønning, der steg fra 780 DEM det første år til 1 030 DEM det fjerde år. Denne progressive stigning i aflønningen udgør i øvrigt et indicium for, at det arbejde, som Bülent Kurz udførte, var af stigende økonomisk værdi for arbejdsgiveren.

36 Da de afgørende kriterier for, at der er tale om et arbejdsforhold, således er opfyldt, må en person som Bülent Kurz betragtes som arbejdstager i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80.

Begrebet tilknytning til det lovlige arbejdsmarked

37 Hvad dernæst angår afgørelsen af, om en sådan arbejdstager har tilknytning til det lovlige arbejdsmarked i en bestemt medlemsstat i den betydning, hvori udtrykket er anvendt i den omtalte bestemmelse i afgørelse nr. 1/80, må det ifølge fast retspraksis (Bozkurt-dommen, præmis 22 og 23, Günaydin-dommen, præmis 29, Ertanir-dommen, præmis 39, og Birden-dommen, præmis 33) først undersøges, om vedkommendes arbejdsforhold i retlig henseende kan stedfæstes på en medlemsstats område, eller om det har en tilstrækkelig tæt tilknytning hertil, bl.a. under hensyn til den tyrkiske statsborgers ansættelsessted, det geografiske udgangspunkt for udøvelsen af den erhvervsmæssige aktivitet og den nationale arbejds- og sociallovgivning, der regulerer forholdet.

38 I en situation som sagsøgerens i hovedsagen er denne betingelse klart opfyldt, eftersom han har været ansat og inden for rammerne af sin faglige uddannelse har haft lønnet beskæftigelse på værtsmedlemsstatens område, der var omfattet af nævnte stats ordning, navnlig inden for arbejds- og sociallovgivningen.

39 Dernæst fremgår det af Domstolens retspraksis, at begrebet »det lovlige arbejdsmarked«, der er omhandlet i artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80, skal forstås som henvisende til samtlige arbejdstagere, der overholder værtsmedlemsstatens love og administrative bestemmelser om indrejse og beskæftigelse, og som således har ret til at udøve beskæftigelse i denne stat (Birden-dommen, præmis 51, og Nazli-dommen, præmis 31).

40 For at begrunde den fortolkning, hvorefter udtrykket »regulær« (o.a.: den franske version af afgørelse nr. 1/80 bruger ordet »regulier« (regulær) og ikke »legal« (lovlig)) er lig »lovlig«, har Domstolen ikke blot foretaget en gennemgang af de forskellige sproglige versioner, som afgørelse nr. 1/80 er affattet på (jf. Birden-dommen, præmis 47-50). Domstolen har desuden støttet sig på formålet med afgørelsen, hvis sociale bestemmelser udgør en yderligere etape af gennemførelsen af arbejdskraftens frie bevægelighed på grundlag af traktatens artikel 48, 49 og 50 (jf. Birden-dommen, præmis 52). Som generaladvokaten har anført i punkt 60 og 61 i sit forslag til afgørelse, fremmer udførelsen af et arbejde under lovlige omstændigheder faktisk integrationen af tyrkiske statsborgere i værtsmedlemsstaten.

41 De rettigheder, som er omhandlet i de tre led af artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80, er kun underordnet den betingelse, at den tyrkiske arbejdstager har overholdt værtsmedlemsstatens lovgivning om indrejse på dens område og udøvelse af lønnet beskæftigelse (Nazli-dommen, præmis 32).

42 Det kan således ikke betvivles, at en tyrkisk arbejdstager som Bülent Kurz opfylder denne betingelse, eftersom det er fastslået, at han lovligt er indrejst på den pågældende medlemsstats område, at han dér har haft tilladelse til at gennemgå en faglig uddannelse, og at han inden for rammerne af denne på lovlig vis har haft arbejde i mere end fire på hinanden følgende år.

43 I præmis 51 i Birden-dommen har Domstolen fastslået, at begrebet »det lovlige arbejdsmarked i en medlemsstat« ikke kan fortolkes som sigtende til det almindelige arbejdsmarked i modsætning til et begrænset arbejdsmarked med et særligt formål.

44 Under disse omstændigheder må man afvise den fortolkning, som Land Baden-Württemberg, den tyske regering og Kommissionen har fremført, hvorefter en lærling ikke tilhører det lovlige arbejdsmarked, idet disse parter anfører, at en lærling udøver en midlertidig og særlig beskæftigelse inden for rammerne af en faglige uddannelse, der adskiller sig fra et normalt arbejdsforhold, og som har til formål kun for fremtiden at sikre den pågældende adgang til det ordinære arbejdsmarked.

45 En sådan fortolkning er i strid med formålet med og systematikken i afgørelse nr. 1/80, der har til formål at fremme integrationen af tyrkiske arbejdstagere i værtsmedlemsstaten (jf. præmis 40 i nærværende dom). En lærling, der som sagsøgeren i hovedsagen har udøvet en faktisk og reel beskæftigelse hos en arbejdsgiver i mere end fire år, hvorved han som vederlag oppebar en aflønning, der modsvarede det arbejde, der var præsteret, er lige så integreret i værtsmedlemsstaten som en arbejdstager, der har udført et lignende arbejde i en tilsvarende periode.

46 Det bemærkes desuden, at den fortolkning, Domstolen har foretaget i præmis 40-45 i Birden-dommen, hvorefter en tyrkisk statsborger har tilknytning til det lovlige arbejdsmarked i en medlemsstat, når han uden afbrydelse i en periode af mere end et år under ansættelse hos samme arbejdsgiver og i henhold til en arbejdstilladelse lovligt har udøvet en reel og faktisk beskæftigelse, for hvilken han har oppebåret sædvanlig løn, også selv om den omhandlede beskæftigelse i overensstemmelse med værtsmedlemsstatens ordning var finansieret af offentlige midler og forbeholdt en begrænset personkreds med henblik på at lette modtagernes indslusning i arbejdslivet, må gælde i lige så høj grad — hvis ikke så meget desto mere — når det drejer sig om lønnet beskæftigelse, der er udført inden for rammerne af en faglig uddannelse.

47 En tyrkisk arbejdstager som Bülent Kurz må følgelig anses for at være tilknyttet det lovlige arbejdsmarked i en medlemsstat i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80.

Begrebet lovlig beskæftigelse

48 Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt en sådan arbejdstager har haft lovlig beskæftigelse i værtsmedlemsstaten i den betydning, hvori udtrykket er anvendt i artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80, skal der atter henvises til Domstolens faste praksis (Sevince-dommen, præmis 30, og dom af 16.12.1992, sag C-237/91, Kus, Sml. I, s. 6781, præmis 12 og 22, samt Bozkurt-dommen, præmis 26, og Birden-dommen, præmis 55), hvorefter beskæftigelsens lovlighed forudsætter en permanent og ikke kun foreløbig situation på en medlemsstats arbejdsmarked og dermed, at der foreligger en ikke anfægtet opholdsret.

49 I modsætning til de faktiske omstændigheder og de retlige rammer, der lå til grund for Sevince-dommen, præmis 31, og Kus-dommen, præmis 13 og 16, samt for dom af 5. juni 1997, Kol (sag C-285/95, Sml. I, s. 3069, præmis 27), hvori de berørte tyrkiske statsborgere ikke havde lovligt ophold i værtsmedlemsstaten, må det i et tilfælde som det i hovedsagen foreliggende konstateres, at den tyrkiske arbejdstagers opholdsret i værtsmedlemsstaten på ingen måde er anfægtet, og at den pågældende ikke befandt sig i en foreløbig situation, der hvert øjeblik kunne blive draget i tvivl.

50 Det fremgår af sagens akter, at Bülent Kurz fik tilladelse til at indrejse og opholde sig i Tyskland med henblik på at gennemføre en faglig uddannelse med hjemmel i en opholdstilladelse, der blev forlænget indtil den 15. juli 1997. Det er inden for rammerne af denne uddannelse, at han efter at have opnået den fornødne arbejdstilladelse indgik et lovligt ansættelsesforhold i en uafbrudt periode fra den

1. oktober 1992 til den 5. maj 1997, dvs. i mere end fire på hinanden følgende år, der omfattede et arbejdsforhold, der indebar udøvelsen af en faktisk og reel beskæftigelse for den samme arbejdsgiver, mod betaling, der fremstår som vederlag for de erlagte ydelser. Det følger heraf, at han befandt sig i en lovlig situation i hele denne periode.

51 En sådan arbejdstager må derfor anses for at have haft lovlig beskæftigelse i den pågældende medlemsstat i den betydning, hvori dette udtryk er anvendt i artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80.

52 Da den pågældende arbejdstager således opfylder alle betingelser i artikel 6, stk. 1, første led, i den omhandlede afgørelse, idet han i mindst fire år uden afbrydelse lovligt har udøvet lønnet beskæftigelse i en medlemsstat, kan han direkte påberåbe sig de rettigheder, der følger af bestemmelsen, og navnlig den ubetingede ret til at søge og få adgang til enhver form for lønnet arbejde efter eget valg samt den hermed forbundne ret til ophold, som ligeledes er baseret på fællesskabsretten, uden at han derved kan mødes med et krav om fortrinsret for medlemsstaternes arbejdstagere.

53 Det er uden betydning for ovenstående fortolkning, at de arbejds- og opholdstilladelser, som Bülent Kurz har haft, var begrænset til den midlertidige udøvelse af lønnet beskæftigelse for en bestemt arbejdsgiver.

54 For det første følger det nemlig af fast retspraksis, at de rettigheder, der ved artikel 6, stk. 1, er tillagt tyrkiske arbejdstagere, skal respekteres uafhængigt af, om der eventuelt er udstedt et administrativt dokument fra værtsmedlemsstatens myndigheder, som f.eks. en arbejds- eller opholdstilladelse (jf. i denne retning Bozkurt-dommen, præmis 29 og 30, Günaydin-dommen, præmis 49, Ertanir-dommen, præmis 55, og Birden-dommen, præmis 65).

55 Dernæst har Domstolen gentagne gange fastslået, at hvis en tidsmæssig begrænsning af et arbejdsforhold var tilstrækkelig til at rejse tvivl om lovligheden af den beskæftigelse, som den pågældende lovligt udøvede, ville medlemsstaterne have mulighed for uberettiget at fratage tyrkiske arbejdstagere — som de har givet tilladelse til at indrejse på deres område, og som dér har udøvet en beskæftigelse, der opfylder betingelserne i artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80 — de gradvist mere omfattende rettigheder, som de direkte kan gøre krav på i henhold til den nævnte bestemmelse. Enhver anden fortolkning ville medføre, at afgørelse nr. 1/80 ville miste sit indhold og helt ville blive berøvet sin effektive virkning (jf. Günaydin-dommen, præmis 36-40, og Birden-dommen, præmis 37-39 og 64).

56 Endelig følger det også af fast retspraksis, at ifølge artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80 er de rettigheder, bestemmelsen tillægger tyrkiske arbejdstagere, ikke underkastet betingelser vedrørende baggrunden for, at de oprindeligt har fået meddelt indrejse- og opholdsret (jf. bl.a. Kus-dommen, præmis 21-23, Günaydin-dommen, præmis 52, og Birden-dommen, præmis 67).

57 Land Baden-Württemberg har imidlertid gjort gældende, at Bülent Kurz, der ikke har haft lønnet beskæftigelse efter lærlingekontraktens udløb, af denne grund har mistet de rettigheder, han eventuelt har erhvervet i læretiden.

58 Hertil er det tilstrækkeligt at bemærke, at en tyrkisk statsborger som Bülent Kurz, der i en uafbrudt periode i mere end fire år har haft lovlig beskæftigelse i en medlemsstat, men som efterfølgende har været arbejdsløs, ikke mister de rettigheder, som artikel 6, stk. 1, tredje led, i afgørelse nr. 1/80 direkte tillægger ham, som følge af, at han i en vis periode ikke har været erhvervsmæssigt beskæftiget.

59 En tyrkisk arbejdstager har nemlig ikke endegyldigt forladt arbejdsmarkedet i værtsmedlemsstaten og kan begære forlængelse af sin opholdstilladelse med

henblik på fortsat at anvende sin ret til fri adgang til enhver form for lønnet arbejde efter eget valg i medfør af den omhandlede bestemmelse, ikke blot ved at påtage sig arbejde, han rent faktisk får tilbudt, men også ved at søge ny beskæftigelse inden for en rimelig frist (jf. i denne retning Bozkurt-dommen, præmis 38 og 39, Tetik-dommen, præmis 46, og Nazli-dommen, præmis 40 og 41).

60 Det fremgår i øvrigt af sagens akter, at Bülent Kurz havde modtaget et tilbud om ansættelse i virksomheden Messebau Thome i Mannheim. Dette tilbud var dog undergivet den betingelse, at han var i besiddelse af en arbejdstilladelse. Bülent Kurz har gjort gældende, uden at være blevet modsagt på dette punkt, at han, da han ikke kunne få forlænget sin opholdstilladelse i Tyskland og som en konsekvens heraf heller ikke kunne få en arbejdstilladelse, ikke var i stand til at påtage sig det arbejde, han var blevet tilbudt.

61 Henset til samtlige ovenstående bemærkninger skal det første spørgsmål besvares med, at artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80 skal fortolkes således, at en tyrkisk statsborger

— der har fået tilladelse til indrejse på en medlemsstats område på et visum med påtegning »kun gyldigt til uddannelse«

— der efterfølgende inden for rammerne af sin faglige uddannelse hos en bestemt arbejdsgiver havde en til dette formål bestemt, tidsbegrænset opholdstilladelse

— der i denne sammenhæng lovligt har udøvet en reel og faktisk beskæftigelse hos denne arbejdsgiver, for hvilken han oppebar en aflønning, der modsvarede det præsterede arbejde,

er en arbejdstager, der har tilknytning til det lovlige arbejdsmarked i denne medlemsstat, hvor han har lovlig beskæftigelse i den omhandlede bestemmelses forstand.

Når en tyrkisk arbejdstager således har arbejdet hos denne arbejdsgiver i en uafbrudt periode i mindst fire år, har han i værtsmedlemsstaten i overensstemmelse med den omhandlede afgørelses artikel 6, stk. 1, tredje led, ret til fri adgang til enhver lønnet beskæftigelse efter eget valg samt til den hermed forbundne ret til ophold.

Andet, tredje og fjerde spørgsmål

62 Det fremgår af forelæggelseskendelsen, at det andet, tredje og fjerde spørgsmål kun er stillet for det tilfælde, at det første spørgsmål besvares benægtende.

63 Da det første spørgsmål er blevet besvaret bekræftende er det ikke nødvendigt at besvare andet, tredje og fjerde spørgsmål.

Femte spørgsmål

64 Under retsmødet anførte Land Baden-Württemberg, at det ikke var nødvendigt at besvare det femte spørgsmål, da de kompetente nationale myndigheder ved afgørelse af 13. november 2002 havde begrænset virkningen efter § 8, stk. 2, i

Ausländergesetz til tiden indtil den 21. januar 2002 således, at der ikke længere var noget til hinder for, at Bülent Kurz tog tilbage til Tyskland efter denne dato.

65 Det må dog bemærkes, at i en situation som den i hovedsagen foreliggende, hvor udvisningen har fundet sted i strid med den ret til arbejde og ophold, som følger af artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80, har den berørte tyrkiske statsborger fortsat en oplagt interesse i at få de kompetente nationale domstole til at fastslå og sanktionere denne ulovlighed fra det tidspunkt, hvor denne blev begået, og i dette øjemed at opnå Domstolens fortolkning af den relevante fællesskabsret.

66 Med henblik på besvarelsen af dette spørgsmål, der vedrører forholdet mellem bestemmelserne i afgørelse nr. 1/80 og bestemmelserne i national ret vedrørende udlændinge, skal Domstolen bemærke, at det både følger af fællesskabsrettens forrang for medlemsstaternes interne ret og af den direkte virkning af en bestemmelse som artikel 6 i den omhandlede afgørelse, at en medlemsstat ikke er berettiget til ensidigt at ændre omfanget af ordningen med gradvis integration af tyrkiske statsborgere på værtsmedlemsstatens arbejdsmarked (jf. Birden-dommen, præmis 37, og Nazli-dommen, præmis 30).

67 Det følger heraf, at medlemsstaterne hverken kan vedtage bestemmelser om udlændinges retsstilling eller anvende en foranstaltning over for en tyrkisk statsborgers ophold på deres område, som kan hindre udøvelsen af de rettigheder, der i henhold til fællesskabsretten udtrykkeligt er tillagt tyrkiske statsborgere.

68 Når som i hovedsagen den tyrkiske statsborger opfylder betingelserne i en bestemmelse i afgørelse nr. 1/80 og således allerede er lovligt integreret i en

medlemsstat, har denne medlemsstat ikke længere beføjelse til at begrænse disse rettigheder med den virkning, at afgørelsen mister sit effektive indhold (jf. bl.a. Birden-dommen, præmis 37, Nazli-dommen, præmis 30, samt dom af 22.6.2000, sag C-65/98, Eyüp, Sml. I, s. 4747, præmis 41).

69 Desuden har enhver national ret pligt til at anvende fællesskabsretten fuldt ud og til at beskytte de rettigheder, som fællesskabsretten direkte tillægger private, idet den skal undlade at anvende enhver modstridende bestemmelse i national ret (jf. Eyüp-dommen, præmis 42, og analogt dom af 9.3.1978, sag 106/77, Simmenthal, Sml. s. 629, præmis 21).

70 Henset til ovenstående bemærkninger skal det femte spørgsmål besvares med, at er en tyrkisk statsborger, der opfylder betingelserne i en bestemmelse i afgørelse nr. 1/80, og som derfor kan påberåbe sig de rettigheder, som denne afgørelse tillægger ham, blevet udvist, er fællesskabsretten til hinder for nationale regler, hvorefter meddelelse af opholdstilladelse skal afslås, såfremt virkningerne af en sådan udvisning ikke er blevet gjort tidsmæssigt begrænsede.

Sagens omkostninger

71 De udgifter, der er afholdt af den tyske regering og af Kommissionen, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN (Sjette Afdeling)

vedrørende de spørgsmål, der er forelagt af Verwaltungsgericht Karlsruhe ved kendelse af 22. marts 2000, for ret:

1) Artikel 6, stk. 1, i afgørelse nr. 1/80 om udvikling af associeringen, som det associeringsråd, der er oprettet ved aftalen om oprettelse af en associering mellem Det Europæiske Økonomiske Fællesskab og Tyrkiet, traf den 19. september 1980 skal fortolkes således, at en tyrkisk statsborger

— der har fået tilladelse til indrejse på en medlemsstats område på et visum med påtegning »kun gyldigt til uddannelse«

— der efterfølgende inden for rammerne af sin faglige uddannelse hos en bestemt arbejdsgiver havde en til dette formål bestemt, tidsbegrænset opholdstilladelse

— der i denne sammenhæng lovligt har udøvet en reel og faktisk beskæftigelse hos denne arbejdsgiver, for hvilken han oppebar en aflønning, der modsvarede det præsterede arbejde,

er en arbejdstager, der har tilknytning til det lovlige arbejdsmarked i denne medlemsstat, hvor han har lovlig beskæftigelse i den omhandlede bestemmelses forstand.

Har en tyrkisk arbejdstager således arbejdet hos denne arbejdsgiver i en uafbrudt periode i mindst fire år, har han i værtsmedlemsstaten i overensstemmelse med den omhandlede afgørelses artikel 6, stk. 1, tredje led, ret til fri adgang til enhver lønnet beskæftigelse efter eget valg samt til den hermed forbundne ret til ophold.

2) Er en tyrkisk statsborger, der opfylder betingelserne i en bestemmelse i afgørelse nr. 1/80, og som derfor kan påberåbe sig de rettigheder, som denne afgørelse tillægger ham, blevet udvist, er fællesskabsretten til hinder for nationale regler, hvorefter meddelelse af opholdstilladelse skal afslås, såfremt virkningerne af en sådan udvisning ikke er blevet gjort tidsmæssigt begrænsede.

Schintgen Gulmann Skouris

Macken Colneric

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 19. november 2002.

R. Grass

Justitssekretær

J.-P. Puissochet

Formand for Sjette Afdeling